

N j i v a

I./12.

7./VII. 1921.

JOŽE RUS:

Istorijske osnove etničkog i kulturnog stanja kod Slovenaca.*

Nijedan ljudski kompleks današnje Evrope ne možemo da smatramo homogenom jedinicom. Svaka nam grupa ljudi u osnovi predstavlja manje više dovršenu etničku i kulturnu kompoziciju. Izvorna vrela svakoj kompoziciji mogu da su trajala kraće ili duže, mogu i da su priticala u isto vreme ili jedno za drugim. Ali, bio slučaj hronološke prirode ma kakav, uzročna sila svakoj kompoziciji leži u momentu geografskom, horološkom, t. j. u faktu, da sva vrela iste kompozicije nalaze isti jedan recipijent.

I malu Sloveniju kao zemlju intenzivnih dodira panonskih ravnica sa Italijom, i alpskog sveta sa svetom dinarskim, nije mimolazio nijedan veći historijski događaj i nijedan kulturni talas a da ju nije dodirnuo.

Prvi čovek na tlu Slovenije je živeo u diluviju, za zadnje velike glaciacije, koja je zadesila i sve visoke slovenačke Alpe a u najbližoj podgorini naročito basen celovski. Eolitička i paleolitička naselja su u velikom broju zasvedočena u nižim krajevima Slovenije; najvažnije i najstarije nalazište, Krapina, leži već u hrvatskom Zagorju. Eolitički čovek već se bavi ratarstvom, a stanuje ne toliko u jamama, koliko u sojenicama nad vodom. Na ljubljanskom Barju i na koruškim jezerima je nadjeno nekoliko takvih naselja, koja su bila nastanjena još u bakrenom i bronzanom dobu. Ova dva doba su bila srazmerno kratkog veka. Jer egzistencija gvozdenih rudišta u zemlji samoj a još više u nemačkoj Štajerskoj, dovodila je čoveka vrlo rano na dobivanje železa i njegovu upotrebu uz bronzu. To je bio takozvani Hallstattski period koji znači prelaz od samog bronzê na samo železo; računa se da je trajao od god. 900. do 200. pre Hrista. Za idućeg latenskog doba, još pre dolazka Rimljana, na osnovu gvozdenih ruda od niskog procenta, i u Sloveniji je procvatala vrlo živa gvozdena industrija; pred vratima gvoždjem siromašne Italije, ona je skoro bez prekida do kraja predjašnjeg veka stajala na vrlo visokom stepenu. Gustoća tadašnjih naselja je na visovima suhe Krajine i okolina naročito velika.

* Članek izide istočasno v «Glasniku Geografskog Društva» v Beogradu.

Stanovništvo sojenica se pribraja još prearijskoj evropskoj rasi. A najstarije stanovništvo, koje se moglo u istočnim Alpama da dokaže, su bili Iliri; njihov dolazak se stavlja približno oko dve hiljade godina pre Hrista. Oni su bili i nosioci one visoke civilizacije čije se ostaci u Sloveniji, a naročito u nemačkom Hallstattu, sasvim podudaraju sa ostacima na bosanskom Glasincu. Iliri su bili u direktnoj vezi na jugu sa grčkom, a u Italiji sa etruščanskom kulturom; radi ćilibara su podržavali trgovinske veze i sa obalama Baltiskog mora. Najstarija geografska imena smatraju se da su ilirskog porekla, a dublje lingvističke študije, bez sumnje, dokazaće isti izvor i za mnoge specifične elemente u rečniku južnih Slovena.

«Illyria graeca», t. j. današnji Epir i Albanija, prva je pala pod vlast velikog Rima. Sa svojim carskim drumovima je izgledala da će biti romanizirana. Ali je u svojoj ratobornosti zakržljala i ostala u patriarhalizmu gotovo nepomična, čim su bile u njoj veze iz Rima za Vizantiju za uvek prekinute. O dinarskoj ili erskoj Iliriji biće govora niže. U alpskoj Iliriji, t. j. u Noriku, bili su Iliri posle godine 400. pre Hrista izgurnuti ili u svojem nacionalitetu preobraženi po mnogobrojnim novim došljacima. To su bili Gali ili Kelti. Nekako severno od vazda žive metanastazijske ulice koja ide od Ptujca preko Celja i Ljubljane za Goricu, su bila po alpskim predelima naseljena plemena keltiska, medju njima najvažniji Karni i Taurisci; i Latobici u Zasavju i Suhoj Krajini važe još za Kelte. Medjutim, u ostalom Krasu smatra se da su ilirski starosedeoći još u toliko prevladali, da su iz njih i iz keltijskih došljaka nastale smese naroda Veneta, Histra, Japoda i Kolapijana.

Rimsko ovladanje na ovim najsevernijim Ilirima i nad noričkim Keltima je započelo u venetskom primorju osnivanjem Akvileje (183. god. pre Hrista). Ovaj grad je služio kao polazna tačka čvoru vojničkih drumova za proštrane pokrajine Norika, Panonije i Mezije, tako, da je tokom vremena postao treći najveći rimski grad. Već pod kraj drugog veka pre Hrista Rimljani su sklopili sa visoko civilizovanim Tauriscima savez iz kojega su izlazile tim plemenima zamašne političke privilegije; i oni su se mogli da hvale ponositim usklikom: *civis Romanus sum*. U sasvim druge odnose do starosedeooca ušla je rimska politika na slovenačkom pa i na erskom Krasu, koji Rimljani zovu «Illyria barbara». Dinarski Iliri i slovenački na pola Iliri su, na ime, pokazali sve od doba kraljice Teute toliko otporne snage, da je n. pr. na slovenačkom Krasu tek Cezar August uspeo da posle velikih ličnih naprezanja zauzme Metullum, glavno utvrđenje Japoda (kod današnjeg Šmihela pri Postojni). Prema tome ovi Iliri su bili skućeni na položaj podjarmljenih naroda bez ikakvih državljskih prava. Ali rimski jaram u erskoj Iliriji opet nije bio toliko težak kao što slovenačkoj Iliriji. Jer kroz ovu je vodila ne samo najlagodnija prolazna ulica iz Italije za Podunavlje, nego je, obratno, Italija ovuda predvidela i najveću mogućnost barbar-skih napadaja na njezine kopnene granice. Radi obrane su Rimljani na svim izloženijim tačkama Srednjekranjskog Visokog Krasa sagradili moćne vojničke stanice a ove još medju sobom vezali dugim zidovima (*limes italicus*). Kako je bio broj latinskih doseljenika, u ostalom,

malen, opet je on u alpskoj Sloveniji mirnom kulturnom utakmicom, a na Krasu vojničkom vladavinom, pomogao rimskoj civilizaciji a donekle i latinskom jeziku do nadvlade.

Odmah na početku rimskog doba, već se primećuju lagana kretanja rimskih legija vrlo šarene kompozicije ili putovanja germanskih četa i kondotijera u rimsku službu. Ali tek veliko doba kretanja i komešanja naroda i plemena koje se uz prekide proteže preko tri stotine godina, lišilo je Sloveniju skoro svih ostataka rimskih naselja. 452. god. Huni razore Akvileju; Celeja-Celje, Emona-Ljubljana i Virunum na Gosposvetskom polju su iščezli istom za poslednjeg najjačeg udara koji je dolazio od strane Avara i Slovena. Samo u skrovitijim krajevima je moglo staro stanovništvo do preživeti ovo burno doba. Lurnfeld kod Spittala na Dravi je n. pr. za Karolinga bio još romansko ostrvo. A oniska, mrka rasa lončara u južnom delu Ribniškog Polja nas puno podseća na romanizovane Kelte čiji potomci su se nam sačuvani u nemačkom stanovništvu Pinzgaua, Zillertala i drugih alpskih dolina. Uz more, pod dugotrajnijom zaštitom Vizantije koju docnije zameni Venecija, ilirski elemenat se je sa svojim romanskim idijomom očuvao čak do pre nekoliko decenija.

Sarazmerno kratko doba velike seobe naroda učini kraj dugotrajnoj eri patrijarhalnosti ilirsko-keltske. Ali, svojim ljudskim šarenilom ono nam predstavlja i zamašan proces vrenja iz kojega je mogao da nikne i kvasac državotvornim snagama amorfne mase, ko što su bili Sloveni kad su dolazili na Balkansko Poluostrvo. Za najistočniji deo Slovena u Bugarskoj je takav kvasac već dugo utvrđen i opšte priznat. Medjutim, pitanje o etničkim uzrocima plemensko-političkog diferenciranja ostalih južnih Slovena, ono jednako još čeka socijologa, da ga se prihvati, na osnovu međusobnog upoređivanja svih starih istorijografa.

Što se tiče Slovenije, preko nje se kreće pleme za plemenom, narod za narodom da stignu u obećane zemlje juga. Mali odeljci stanu i u njoj da čuvaju pograničnu stražu svojih državnih tvorevina u Italiji odn. Panoniji. Naročite uspomene je ostavila vladavina Avara. Na ove psoglave, kako ih zove narodna priča, nas podsećaju mnogobrojna mesna imena kao Pas, Pasjak, Pasjani, Pasja Vas, Cane, Cagnola itd. koja su rasejana po zapadnim okrajcima, t. j. medju današnjim Furlanima do reke Filmenta i medju Šavrinima, slovenačkom stanovništvu Žute Istre, na jugoistoku od Trsta.

Da se u Sloveniji stvori jaka država, za to ovaj planinski istmus izmedju ravnica Panonije i Italije nema geografskih predispozicija. Za kraške depresije erške oblasti, naprotiv, više je nego verovatno, da su one mogle da služe kao najbliži zbegovi i najskrovitije utočište smalaksalim državotvornim energijama Huna i Avara i drugih naroda i plemena kad ih iz panonskog basena, tobože bez traga, nesta.

568. god. usled seobe Langobarda u Italiju, Panonija je ostala bez gospodara pa su u nju pod avarskim komandirima provalila plemena Slovena te se počela da šire u Istočne Alpe i Dinarske Planine. Pri tadašnjoj iznurenosti Vizantije, su više pomenuti stari narodni rudi-

menti ostali najednom prepušteni samim sebi. Bili su primorani da ponova izlaze iz mirovanja. Njih je bilo brojem daleko manje nego Slovena ali su svojom čvršćom organizacijom, ratnim veštinama i političkim sposobnostima Slovene nadjačali pa im se nametnuli za nove gospodare.

I najstarija istorija Slovenaca na tlu njihove današnje otadžbine vezuje se za ime državotvornih «Hrvata». Gosposvetsko Polje i okolina zovu se još u 11. veku «Croatigau», župom Hrvatskom, pa nema sumnje da je baš nadmoćnost ovih Hrvata mogla da sa uspehom pribavi i održi slovenskim plemenima današnje Slovenije onu nezavisnost i slobodu u kojoj ih u istoriji najpre zatičemo. Potomke hrvatskih gospodara u Sloveniji smemo sa sigurnošću da slutimo u takozvanim plemenitim ljudima, t. j. slobodnim, privilegovanim seljačkim porodicama koje su živlele po Sloveniji u posebnim naseljima koje se zovu Koseze ili nemački Edling. Jedna taka porodica sa Gosposvetskog Polja sebi je do 1414. god. očuvala veliku privilegiju da je svečanim načinom, u slovenačkom jeziku, umeštavala zemaljske gospodare u vojvodsku čast.

Slobodu pod hrvatskim vojvodama i županima su uživali Slovenci samo oko 150 godina. Jer usled svog ukrštavanja sa avarskim interesima, naročito radi prolaza za Italiju, hrvatsko državotvorno pleme opet nije bilo dovoljno jako a da odoli napadajima Avara s jedne strane a nemačkih Bavaraca sa druge strane, osobito od kako su ovi poslednji, uvodjenjem hrišćanstva, našli jakog oslona i u Sloveniji samoj. Tako se desilo da su Bavarci bili pozvani u pomoć protiv Avara a da se iz Slovenije nisu više povratili kući.

Hrvatsko ime koje je izgledalo da će se proširiti i preko alpskih Slovena, moralo je, dakle, uzmaknuti na jug, pa se u Sloveniji kao u opšte u svim spornim pograničnim zonama — da pomenem Slavoniju, Slovačku i Dalmaciju (Slovinci) — sačuvalo slovensko ime do današnjeg dana, a to ne kao državni pojam nego kao prosta oznaka amorfne ljudske mase koja se nalazila pod tuđinskim jarmom.

Od 788. god. se nalazi Slovenija gotovo sva u području nemačke politike, kulture i civilizacije. Uskome pojasu duž obale u Istri je stizalo i po nešto novoromanskih uticaja, dočim su prekmurski Slovenci bili plen mađarske oligarhije.

Kao pogranična zemlja dobila je Slovenija stalne granice na istoku istom posle dugotrajnog krznanja sa ugarsko-hrvatskim kraljevima i vlastelom; još u početku 14. veka je bila od Hrvatske ocepljena Bela Krajina. Nemački vladaoci su najpre organizovali male krajine (marke) kojim je Celovski Basen (Vojvodina Koruška) služio kao zajednička pozadina. Tokom istorijskog razvitka izašlo je iz istih krajina šest zemalja: Štajerska, Koruška, Kranjska, Goriška, Istra i Trst, jedna manja od druge koje su prema načelu: «divide et impera» stavile veći deo slovenačkog naroda na milost i nemilost Nemaca s jedne strane a Taljana s druge strane.

Ako mimoidjemo kratkotrajni rad sv. Ćirila i Metodija u Panoniji, Slovenci su primili hrišćanstvo većim delom iz Akvileje a onda iz Salzburga i Ugarsko-Hrvatske. Za granicu između područja Akvileje i

Salzburga je Karlo Veliki odredio reku Dravu, dočim su njegovi naslednici darivali obe biskupije još i političkim privilegijama i prostranim oblastima u Sloveniji.

Pri svem tom Akvileja nije uspela da utvrdi i uveća svoju političku vlast. Prvo, njezina zemlja nije imala potrebnii kontinuitet, nego je bila rasparčana imunim posedima bavarskih biskupija Freisinga i Bambergu i tirolskog Brixena i vojvodâ koruških i štajerskih. A drugo, najveći deo njezinih poseda je na osnovu feudalizma bio podeljen medju različite domaće i tuđe manastire i parohije i medju mnogobrojno nemačko plemstvo, koji su se pri nestalnoj, labavoj vladavini svojih gospodara postepeno učinili nezavisnim.

Ponajprvi su političkom uticaju Akvileje izmakli gradovi zapadne i južne Istre, čim su bili ojačani ekonomski; ali su, osim Trsta, redom svi potpali pod krutu vlast surevnjive Venecije. Kad je 1420. god. bila teritorijalna moć Akvileje sasvim srušena, Venecija je zavladała i Furlanijom i time zaposela takozvane venecijanske Slovence na severoistoku od Čedadu (Cividale). U unutrašnjosti Istre, na «Krasu» i u Posočju su se gorički grofovi brzo popeli do položaja nezavisnih gospodara i anektirali mesto po mesto. Medjutim, u celoj ostaloj Sloveniji su Habsburgi, bezkrajnjom srećom i bezobzirnom politikom, tokom vremena nadjačali i preživeli sve ambicije malih akvilejskih i drugih feudalnih porodica i dinastija, pa je Akvileja na posletku (u 14. veku) morala da mučke prizna Habsburgima, ne samo zemaljsko gospodarstvo, nego da im ustupi i sve svoje posede u Sloveniji. Jedino gore pomenute nemačke biskupije su se održale kao imune vlasti do francuske revolucije.

Iz Kranjske su se silni Habsburgi brzo zahvatili do Jadranskog mora i to preko Krasa u Devinu i u Kvarneru (sa Rijekom). Tako su se na granici male gradske komune Trsta srela dva interesenta koji su bili potrebni jedan drugom: nemoćni Trst u nevolji radi sve to žeščih venecijanskih napadaja, a moćni Habsburgi u svojem žudjenju za morem. 1382. god. se podvrgne Habsburgima dobrovoljno i Trst, dočim im severna njegova pozadina, zemlja Goriška, pripade kao poslednja 1500. god.

Da bi prihode svojih retko naseljenih poseda koliko moguće uvećali, feudalna gospoda su dovodili iz svih mogućih nemačkih krajeva ne samo zemljoradnički narod nego i zanatlije i trgovce koji su položili temelje današnjim gradovima i varošima cele Slovenije, osim na moru. I Akvileja, kao gospodar zemlje i duhovni vodja pograničnih zona Italije i Nemačke, bila je skoro redovno domena nemačke politike. Madjarski napadaji u 10. veku ovu kolonizaciju i germanizaciju su mogli samo da prekinu. Jer ona je posle pobeđe nad Madjarima (955. god.) zahvatila tim snažnije, tako, da je Slovenija izgubila najzad u korist Nemaca sve retko naseljene alpske doline do izvora Drave, Mure i Ennsa pa do Traune i Dunava gde su se Slovenci dodirali sa češkim plemenima.

Germanizacija je stala duž reke Drave na zemaljskoj zoni koja je ostala do sredine 19. veka, u glavnom, nepomična. Po širim terenima

na jugu Drave je, naime, slovenačka naseljenost bila kompaktnija. No, što je glavno, turski napadaji su te krajeve učinili za daljnju kolonizaciju neprikladnim, tako, da je slovenački živalj mogao postepeno da asimilira sve starije ratarske enklave, osobito one u Rovtama, pobrdju između Tolmina i Kranja. Samo na kranjsko-hrvatskoj granici zbog slabog saobraćaja sačuvalo se do danas oko Kočevja 11.000 Nemaca.

Jedina klasa koja je predstavljala Slovence, bio je seljak. Ali on je bio socijalno neslobodan te nije dolazio u račun, ni u političkom, ni ekonomskom, ni kulturnom pogledu. Tome nasuprot, usred slovenačke seljačke mase vrlo se osile nemački vlastelin, činovnik, trgovac i zanatlija.

U prvoj polovici slovenskog veka su uticaji germanskog sveta još svemogućí vetar individualizma u obliku reformacije, kad već naš seljak, u silnim patnjama i od Turaka i od tuđinskog tutorstva, pržbori svoju neodoljivu čežnju i volju za «Starom Pravdom» i novim životom. Ekonomske borbe slovenačko-hrvatskog seljaka (seljačke bune), do duše, nisu imale trajnih narodnih posledica, poglavito zbog nepotpuno razvite socijalne strukture. Ali, prve dve slovenačke knjige od Primoža Trubara, prva gimnazija i prva štamparija u Ljubljani, prva slovenačka gramatika i prvi slovenački prevod biblije — sve iz doba od 1550. do 1584. god. — kao plodovi reformacije, podigle su idiom seljaka iz Srednje Krajine u književnu upotrebu i postale stubovi slovenačke književnosti i kulture.

Skoro tri i po veka, od 1396. do 1736. god., Slovenija je patila usled turskih napadaja. Redovne i neredovne čete su najpre dolazile iz zarobljene srpske despotovine. A kad se padom Bosne i Bihaća (1592. god.) turska vlast proširi do donje Kupe, pljačkaški rojevi redovno bi izlazili kroz Bosanska Vrata bihaćka da se u Hrvatskom Niskom Krasu raštrkaju preko hrvatskih i slovenačkih krajeva. To je epsko i junačko doba slovenačkog naroda a ujedno i najžalosniji odeljak u njegovoj istoriji. Jer, bez potpore sa strane države, narod je morao sam da smišlja načine kako da se odbrani od Turaka i sve većeg nasilja svoje vlastele. Turci nisu imali namere da slovenačke krajeve osvoje. Bilo im je samo do haranja, pljačke i prikupljanja janičara, pa su usled toga uništili sve što je narod sebi tokom vremena teškom mukom stvorio i udesio. Da se n. pr. stanovništvo Srednje Krajine (Ribnica) spase, trebalo mu je 1492. god. dati dozvolu neograničenog pečalbarstva kojim se bavi još danas.

Današnje prilike u naselju Slovenije su bile, u glavnim crtama, gotove, kad su počeli Turci i epidemije, naročito u pograničnim predelima juga i istoka, da pustoše i lišavaju naselja mnogih starosedeoaca. A da opet zemlja ne stoji neiskorišćena i bez jače obrane, feudalna gospoda stanu sad u raseljene krajeve dozivati iz turskog juga junački narod Srba i Hrvata; oko 1500. god. bude dakle nemačka kolonizacija zamenjena metanastazijskim kretanjem Srbohrvata ponajviše iz erskih oblasti Balkanskog Poluostrva.

Najpre je bilo za ovu kolonizaciju određeno veliko vlastelinstvo Žumberak, na južnim prastrancima Gorjanaca. Doseljenici koji su od 1511. god. na dalje dolazili ovamo, bili su organizovani po vojnički, a njihova zemlja bude, kao zametak buduće Vojničke Krajine, ocepljena od Kranjske. Kad je bio ovaj kraj prepun, ustupljeno je izbeglicama još vlastelinstvo Mehovo, na severnoj strani Gorjanaca, i mnoga sela na Krškom Polju. I Bela Krajina, kulturom najmanje aficirani predeo Slovenije, je primila više doseljeničkih rojeva. Na Dravskom i Murškom Polju je dokazao Bidermann šest srpskih naselja.

Kako je u ono doba bio katolički zelotizam u najvećoj snazi, svi pravoslavni došljaci su bili prisiljeni da svoju veru napuste te se u istoj crkvi i istoj školi više manje pretope u Slovence. U ostalom, nekoji su već u staroj domovini bili katolici. Žumberčani su istom u 18. veku prešli medju grko-katolike. Im ih svega, nešto i u Beloj Krajini, 7200 stanovnika, a medju njima živi do 500 rimokatoličkih starinaca koji se u svakom pogledu od došljaka vrlo razlikuju. Jedino u selu Bojancima i u tri zaselaka Marindola, unutar lakta reke Kupe, sačuvalo je pravoslavnu veroispovest do 500 stanovnika. (Bezobzirna vladavina katoličke crkve je iskorenila i ove uspomene na doba reformacije; samo u Prekmurju je, pod zaštitom verske snošljivosti Ugarske, ostalo do danas oko 25.000 slovenačkih evangelika.)

Razmer erkog doseljavanja je opet bio mnogo veći nego što se obično misli. Istina, medju današnjim Slovencima nema više one sveže tradicije koju susrećemo dalje na jugu. No, ima u nauci o čoveku drugih vrela iz kojih se mogu crpsti jasni dokazi sporadičkog naselja erskih ljudi po celoj Sloveniji. Bogate arhive predstavljaju u tom pogledu skoro netaknutu riznicu, a i antropogeografska, lingvistička, etnološka i antropološka ispitivanja daće mnogo lepih rezultata. Već sama prezimena današnjih Slovenaca nas dovoljno navode na takav zaključak.

Mnogo slovenačkih porodica se prezivaju po krajevima odn. etnografsko-političkim jedinicama iz kojih vode njihovi pretci svoje poreklo. Ovamo spadaju: Hrovat i sl., osobito u gorenjskom selu Begunjama (!), dalje Bošnjak, Krbavac, Ličan, Turak i sl., Vlah i sl. (delom će to biti i raniji stočarski doseljenici od juga ili Italici), pa Srbak, Rajc, Rajčević i Račić. Imá i prezimena koja pokazuju način doseljavanja: Pribeg, Prebeg i Predavec u hrvatskom Zagorju i okolini, Uskok i Skok u Žumberku, Bižal i Fugina u Poljanama nad Kupom, a Beguš u Bovcu i okolini Celovca. Ime Bezjak ili Bizjak nalazimo po celoj Sloveniji, Istri i civilnoj Hrvatskoj; u Zagorju ono, kao apelativum, znači danas isto kao prosjak. Bezjacima zovu slovenački susedi i talijansko stanovništvo raynice izmedju donje Soče i Krasa, jer je njihove pretke, kao prebeglice iz Skadra, naselila ovamo Venecijanska Republika (1487. god.). U Podravini su raširena čak imena orientalsko-muslimanskog zvuka: Beg, Hasan, Mustafa, Murat, Saladin, Sagadin i Salamun. Naposletku, izvesni deo mnogobrojnih prezimena na -ić ili -ović pokazuje takodje svoje poreklo od juga.

Obrnuto je Slovenija, naročito u 18. veku, dala puno kolonista Bano-vini i Vojvodini, a najzad i Bosni, pa i u zemlji samoj strujanje unu-trašnje kolonizacije zemljoradničkog naroda iz kraških zapadnih kra-jeva u pitomo pobrdje i ravnice severoistoka nije nikad prestalo.

Da uticaji novije Italije na Sloveniju nisu bili jaki, veliku smetnju je činio potišteniji privredni položaj Italije u opšte, a poglavito pograničnih Furlana. Austrija je imala u posedu lep komad jadranske obale sa Trstom i Rijekom, Međutim, ona se nije mogla da služi morem u velikoj meri, prvo usled trgovinskog monopola Venecije, a drugo jer nije imala dovoljno pomorskog naroda; Slovenci se, na ime, na more nisu ozbiljno upuštali. Tek kad je dobila još i duge obale u Italiji, odvaži se car Karlo VI. te ogłosi slobodnu plovidbu po Adriji a Trst i Rijeku učini slobodnim lukama (1718. god.), dok budu u unutrašnjosti ukinute sredjevekovne carinske prepreke i sagrađeni moderni drumovi. Tada se Slovenija nalazila u sredini živog saobraćaja između talijan-skih i nemačkih zemalja habsburških. U gradovima (n. pr. u Ljubljani) mnogi spomenici nas podsećaju na ovo doba intenzivnijih materijalnih i kulturnih dodira sa Italijom, a duž druma iz Trsta za Beč možemo u prezimenima pojedinih porodica opažati tragove trgovačke diaspore talijanskog nacionaliteta.

Posle mnogih nesretnih ratova izgubi Austrija 1866. god. svoje po-slednje posede u Italiji te je Slovenija postala pograničnom zemljom prema ujedinjenoj italskoj kraljevini. Uza sve velike gubitke, Austrija i Ugarska su, za poslednjih 50 godina mirnog razvitka, uložile u severnoj Adriji sva silna sredstva kojim može da raspolaže moderna država, a da se na moru održe i ojačaju. Trst i Rijeka su istom sada počeli da u punoj meri vrše privredne funkcije svoje pozadine. Privukli su ka sebi jake struje naroda iz svih strana Podunavlja, tako, da je u višim klasama talijanstvo sve više ustupalo svoje mesto Nemcu odn. Madjaru. Međutim, sve ove ukupno daleko su brojem nadmašili svesni mali čovek Slovenije i kvarnersko-dalmatinski pomorac, stvorivši iz neznatnih italofilskih varoši emporijume svetskog glasa.

Kao svaki veliki primorski grad, i Trst i Rijeka su dobili gotovo sasvim kozmopolitsko-mediteransko lice, kad ih, u kratkim trenucima samoopredeljenja i samoodredjenja Srednje Evrope, preteče talijanski imperijalizam i skući pod težinu svojeg «sacro egoismo». Sa Trstom zajedno predati su istoj sudbini cela Istra (bez Krka i unutarne Ka-stavštine) i prostrana kraška i alpiska pozadina, svuda preko savsko-soške razvodne linije, sa masivom Snežnika i glasovitim varošima Idrijom i Postojnom. Sve su to atari najsvesnijeg dela slovenačkog i hrvatskog naroda. Samo gradska naselja uz morsku obalu i grad Gorica su sastavljeni od mešovitog trgovačkog naroda kojega dugovečna istorija — možda će se ona i produžiti — u ostalom, ne znači nego neprestanu borbu radi svagdanjeg hleba sa političkim pretcima današ-nje kraljevine Italije.

Prema austrijskoj statistici zloglasne verodostojnosti u celoj Juli-skoj Veneciji — tako se ova nova oblast Italije zove — ima zajedno sa Kanalskom Dolinom i starim venecijanskim Slovencima 59.9 % ili

506.000 Slovena a 35.6 % ili 301.000 Taliana. Time dolazi pod vlast modernog Rima celih 28 % slovenačkog naroda, t. j. po apsolutnom broju 383.000 stanovnika kojih nacionalna svest je tako jaka kao nigde u našoj državi.

Srednjevekovni pravni i socijalni poredak su u 18. veku slovenačkog seljaka jednako gušili i ako se ne sme poricati da su školske i ekonomske reforme od Marije Terezije nadalje bile prostome narodu u veliku korist (1910. god. je bilo u Kranjskoj samo još 12.19 % nepismenog stanovništva). Posle poništenog reformacionog pokreta vidimo sada kako se ponova ističu odabrani ljudi da krče put docnijim vremenima. Ali glavnu materijalnu osnovu je dala za razvitak moderne kulture i civilizacije istom 1848. god., kad je seljak postao ravan ostalim društvenim klasama i samostalan vlasnik svoje obradljivane zemlje.

Slovenački narod se sad od jedared snašao u vrlo teškim neprilikama. Zemljište, koje mu je bilo jedini izvor zarade, je usled agrarne krize stalno gubilo svoju vrednost, dok je u isto vreme kod nemačkog suseda i uz more industrijalizacija sve više preotimala maha. Slovenija je zaostajala, dok su susedni narodi rasli ne samo u svojem privrednom nego i kulturnom stanju, jer ih je sa svim srestvima pomagala vlada. Slovenci su bili osudjeni da budu potrošač industrijskih produkata koji bi dolazili iz nemačkih Alpa ili, šta više, iz tačaka usred slovenačkog tla, gde se ulegao tuđi kapital da tim brže zasušnjuje i raznarodjuje.

Zemljiški posed je vrlo razdrobljen. Gotovo polovina svih zemljoposjednika Slovenije nema nego po 5 ili manje hektara zemlje, a četvrtina poseduje po 5 do 20 hektara zemlje koja je, osim toga, u vrlo malom delu pogodna za intenzivno obradivanje. Usled toga može samo izvestan deo porodičnih članova da ostaje pod rodnim krovom, pa su teške prilike za zaradu terale suvišak slovenačkog naroda sve više na iseljavanje preko oceana, odn. u tuđe industrijske i primorske krajeve ili na pečalbu ili sezonski rad. Narod je u opšte zdrav. Zemlja Kranjska je u pretposlednjem deceniju imala 10.5 % viška rođenih. Pri svem tom je zbog velike emigracije njezino stanovništvo u razmaku od 1817. do 1890. god. poraslo tek za 25 %, dočim se ukupno stanovništvo bivše Austro-Ugarske za celog poslednjeg veka umnožilo za 104 %.

Ujedno je, pod zamamljivim sjajem nemačke civilizacije i moći počelo na severnoj periferiji ustupanje slovenstva na celoj liniji: materijalizam je nadvladao nacionalno pitanje. Preko 100.000 Slovenaca u Koruškoj, najzad, nije imalo nego tri slovenačke osnovne škole, a osim za nekoliko sveštenika nije bilo ovde mesta ni za jednog slovenačkog inteligenta. Ljute posledice toga morali smo da doživimo za nesretnog plebiscita. Od Koruške je pripala našoj državi samo Mežiška Dolina i izvorište Kokre sa 17.500 stanovnika, Kanalsku Dolinu je dobila Italija, sve drugo ostaje u Nemačkoj Austriji.

Potiskivanje slovenstva je bilo osobito veliko duž linija modernog saobraćaja i prometa. Brzom železnicom je udaljenost nemačkih gospodara od Adrije bila pekraćena već toliko, da su malobrojni Slovenci

činili samo još neku dosadljivu smetnju. Danas je Slovenija od nadmoćnih suseda odeljena silom državne granice, a doseljavanje slovenačkog seljanina u tudjinske varoši Slovenije mnogo je pripomoglo da je slovenačka narodna struktura danas dopunjena i gotova. Prema podacima iz 1910. god. su bili Slovenci bivše Austrije podeljeni u četiri klase ljudske zarade sa sledećim procentima: u poljoprivredi sa 67·62 %, u industriji i zanatima 14·95 %, u trgovini i saobraćaju 6·94 % a u javnoj službi i slobodnim zvanjima 10·49 %. Stanovništvo varoši u Kranjskoj se izjednačilo sa slovenačkom okolinom pre 50 godina, dočim se u Štajerskoj vrši proces asimilacije pred našim očima; od toga i dolazi onaj niski procenat Slovenaca u zvanjima trgovine i saobraćaja.

Teška životna konkurencija modernog doba; staro nasledje geografskog položaja Slovenije, uklješteno izmedju dva jača suseda; i dugovečni uticaj materijalističkog morala katolicizma, morali su u slovenačkom čoveku da rode psihične osobine koje se prema osobinama južnog suseda erskoga tipa sasvim odudaraju. To su prvo jaki smisao za materijalne tekovine u opšte, a onda tehnička darovitost u vezi sa germanskim smislom za organizaciju i disciplinu. Bistri bosanski seljak koji je za rata mogao da opaža život i rad svoga slovenačkog druga, to je skoro primetio i upoznao kako je usled toga Slovenac, pri svim malo pogodnim prilikama njegove zemlje, ipak prilično imućan.

Dok su seljačka masa i seosko naobraženstvo, unutar svojeg uskog horizonta, radili oko materialnog unapredjenja i podržavali u prvom redu lokalni i pokrajinski patriotizam, malobrojna slovenačka inteligencija je, puna najčistijih ideala, tražila po ostalom slovenskom svetu pomoći i načina, kako da pomogne i spase svoj potišteni narodić. Ni jedno pleme Slovena nije dalo pokretima koji su za poslednje stotine godina započeti u slovenskom svetu, srazmerno toliki broj najoduševljenijih radnika kao što su ih dali Slovenci. Međutim, sve ovo naprezanje je bilo samo od akademskog značaja. Jer u velikoj evropskoj politici za slovenačko pitanje u opšte još nije bilo mesta, a i u pitanjima bečke politike još u devedesetim godinama prosti seljak bi davao više poverenja tudjemu vlastelinu-agrarcu nego li domaćemu sinu-advokatu.

Da je pri takvim prilikama uski a konkretni slovenizam uvek nadjačao velike apstraktne koncepcije ilirizma, panslavizma i drugih sličnih pokreta, sasvim je prirodno. Svakom svetlom trenutku velikih uspeha slobodnih Rusa i Srba je sledio dugi niz godina tudjinske reakcije, kad idealni slovenački inteligent nije mogao naći oslonu osim u svome malom narodiću i njegovoj nesigurnoj budućnosti. Usled toga su slovenački vodje uložili svoje snage na jezikovnom polju koje je, čini se, glavni elemenat slovenačkog kulturnog dejstvovanja u opšte. Oni su, na osnovu starih tradicija iz doba reformacije, uspeali da ujedine svoj narod u jedan književni jezik i time bar donekle sputaju pokrajinski partikularizam koji su sistematski gajile i centralna vlada iz Beča i tudjinske vlasti pojedinih pokrajina: bez pomoći sa strane vlade slovenački jezik i književnost u kratko doba su vrlo lepo proćvali, osobito čim se pomisli da su jedino osnovne škole bile slovenačke, pa nije čudo, ako je ovaj uspeh i danas Slovincima njihov najveći ponos i dika.

Kako vidimo slovenačka inteligencija je od instinkta prostog naroda bila dosta odeljena i udaljena, jer odvajao ih je naročito tuđinski demagogizam. Istom u poslednjem deceniju prošlog veka podiže se mlađija generacija, koja je bar donekle umela, na tlu realnosti, da pobratimi realne potrebe naroda sa visokim ciljevima narodnih vodja i time sveđe celi milijon i po Slovenaca na zahtev za ujedinjenjem sa braćom Srbima i Hrvatima.

Mogućnost dodiranja sa plemenskom braćom je bila otvorena samo na jugu i jugoistoku Slovenije. Ali od kako su Slovenci ušli u društvo tuđeg suseda i time se sve više udaljivali od svoje braće, njihovi interesi su baš ovde, na prirodnim pravcima u reljefu Slovenije, obično prestali. Jedino u 16. veku, kad je turska sila bila najveća, Slovenija i mali ostaci od Hrvatske se nalaze pod istom političkom upravom nadvojvoda iz Graca, pa je značajno da su se najsajjniji događaji u socialnoj istoriji Slovenaca — narodne političke istorije nemaju oni zapravo nikakve — odigrali tada u potpunoj slozi braće s obe strane granica (borbe sa Turcima, seljačke bune, reformacioni pokret). Kako su zatim centralne državne sile u Beču i Budimpešti rasle, slovenačko-hrvatska granica je postala sve vidnijom preprekom zajedničkog rada. Dolazilo bi čak do toga da su vlade slale slovenačko činovništvo u Hrvatsku i Bosnu sa namerom da bude pionir nemačko-madžarskoj ekspanzivnosti; ali je uspeh bio redovno samog u korist međusobnom upoznavanju i potkrepljivanju otudjene braće. U ostalom, izmena privrednih dobara prostog naroda je išla manje više uvek nesmetano dalje: hrvatski seljak je pohadjao sajmove susednih slovenačkih mesta da si nabavi produkte slovenačkog zanata, a slovenački stočar kupovao bi marvu u Karlovcu, Zagrebu, Varaždinu itd.

Ujedinjenjem sa hrvatskim i srpskim zemljama privredni položaj Slovenije, pri svoj momentanoj neorientiranosti, uzeo je kud i kamo povoljniji značaj. Njezina pasivna vrednost kao zemlje tranzitnog saobraćaja možda će nekoliko opasti dok će se trgovina sa slovenačkom drvenom gradjom za Italiju nesmetano produžiti. Ali bogate prirodne sile i spremne, vešte radničke snage u zemlji a dragoceni trg širom naše mlade države nadmetaju danas Sloveniji lepi aktivni zadatak da bude glavni industrijski kraj Jugoslavije. U kulturnom pogledu je Slovenija istom 1918. god. istupila iz vekovne podčinjenosti i bezvažnosti.

Prema izloženim istorijskim faktima možemo po kvalitetu, kvantitetu a donekle i sa hronološkog gledišta da razlikujemo tri glavna ljudska tipa, iz kojih je stvoren etnički amalgam današnjih Južnih Slovena. Prvi je dinarsko-mediteranski tip. Svojevrsna mu je tamna kompleksija a deli se u tri varieteta, u preistorijski, trakoilirski i italiski varietet. On je najstariji, a, što je najglavnije, on je danekle avtohton i prilagodjen klimatu ovih krajeva. Usled toga je i najdublje uticao na formiranje telesnog tipa time, da je više manje apsorbirao osobine nadošlih severnjaka. Još danas se može opažati kod individua, kako svetlija kompleksija mlađjih godina docnije skoro redovno prelazi u mrku kompleksiju. Severnjačkom tipu koji je svetlijih boja, spadaju

u prvom redu Sloveni. Njihov uticaj se ispoljava, naprotiv, više u kulturnom pravcu: oni su svoj jezik preneli na starince.

Obe osnovne etničke komponente, i južnjačka i slovenska, su, u glavnom, zajedničke svim južnim Slovenima, i ubikvitet južnjaka na Balkanskom Poluostrvu gotovo se poklapa sa ubikvitetom Slovena. Ipak ime slovensko nije došlo do potpune važnosti, nego ono se održalo s jedne strane samo u otvorenijim krajevima na severu gde je, do duše, i svetliji tip u prevladi, a s druge strane u Dalmaciji. U ostalim krajevima svuda su prevladala imena izvesnog trećeg tipa, koji možemo prema njegovom dejstvovanju nazvati državotvornim tipom. Njemu spadaju i Avari i finsko-ugrisko pleme Bugara i druga plemena jake političke sadržine kao što su n. pr. bili koruski Hrvati, t. j. plemena koja su stekla u zemlji politička preimućstva i time najodsudnije uticala na diferencijaciju ilirsko-slovenske celokupnosti i jednoobraznosti.

Kako je već pre Hrista došao o Sloveniju manje jasni varietet Kelta, a srednji i novi vek su, uz Slovene doveli ovamo i mnogobrojne germanške kolonizatore jasnog tipa, mora da su i uticaji ovog tipa na telesne osobine Slovenaca mnogo jači nego dalje na jugu. Slovenci spadaju pretežnim delom obema čistim tipovima, t. j. čisto jasnom i čisto tamnom tipu; zatim dolaze mešani tamni tipovi, najzad mešani svetli tipovi. Upliv crnomanjaste rase je prema moru i prema jugu sve jači, tako, da se alpski Slovenac po svojem habitusu nalazi bliže nemačkom susedu nego kraškom Slovencu, a ovoga opet veže uže srostvo ka dinarskom tipu; to je u potpunom skladu i sa dijalektološkim promatranjima. Koža im je jasne boje, češće bela nego žućkasta, a samo kod petog dela ona je tamna. Glava je kod 80 % izrazito brachykefalna, kod 40 % ovih čak hyperbrachykefalna. Česti mongoloidni tip slovenačkog lica biće avarskog porekla. Dugoljaste glave su vezane za nešto viši stas. U opšte se po visini svojeg uzrasta Slovenci nalaze blizu gornje granice srednjeg stasa, te su visoki ljudi česti, a niski retki.

Pored slovenstva i prirode slovenačke zemlje, na duhovnim osobinama Slovenaca je ostavila osobito mnogo tragova dugovečna politička i kulturna sredina alpsko-germanska; ali je izdvajanje tih elemenata danas još skoro netaknuto. Medjutim, sa opšteg gledišta psihologije naroda, možemo Sloveniju da delimo, u glavnom, u dva velika regiona. U višim ratarskim i šumarskim krajevima prevladjuje intelektualna, dok je kod vinogradničkog naroda razvijena u većoj meri osećajna strana. Teža borba za život je učinila «planince» istrajnijim, dovtljivim, pronicavim i mudrim, prema moru delom i lukavim (mediteranski uticaj). Njihov jaki ponos prelazi u centralnim predelima po gde u sitnu sujetnost i oholost, a po gde u tvrdoglavost. Tome nasuprot, «dolinca» karakterišu blaga, uzbuđljiva ćud, življa fantazija, pitomost i lakoumnost. Pijanstvo je opšta slaba strana Slovenaca. Strah i vera u moć nemačkih gospodara koji su u izolovanoj Koruskoj sasvim pobedili, u dolincima pitome Štajerske su pobudili naročito veliku težnju za materijalnim i kulturnim takmičenjem sa okolnim susedima u opšte.

Veselosti i humora ima kod Slovenaca u velikoj meri. U duhovnim umotvorinama je lirika njihov glavni element. Ljubav za pevanjem je

daleko poznata. U alpskim predelima je omiljena više erotička, a u vinogradničkim prigodna i vinska pesma. A peva se u tri ili četiri glasa u nežnim, mekim tonovima i akordima kojih kod prave nemačke (ne koruske) pesme nema.

Po svome moralnom karakteru Slovenci su vrlo pobožan narod, pobožan često do bigotnosti; prema jugu ima i nekoliko tragova erskog racionalizma. Crkve, zamci i kule ostaće vekovni spomenici gmizavačke strpljivosti i tlačanske pokornosti u kojoj je slovenački narod tokom vekova bio vaspitan i od zemaljskih i od crkvenih vlasti. Bele crkvice bez kojih nije u gušće naseljenim pobjrdjima skoro nijedan vis, za opštu sliku slovenačkih krajeva su od osobito velikog značaja.

FRANCE VEBER:

Znanost in vera.

A. Posamezni tipi verovanja in njih zveza z konfesijskim verovanjem.

Že v svoji prvi razpravi sem mogel primeroma navesti troje tipov verovanja, javljajočega se neštetokrat že v vsakdanjem življenju. Prvič spadajo semkaj vsa prepričanja, ki izvirajo le iz opetovanega ponavljanja dotičnih misli, drugič taka prepričanja, ki predpostavljajo posebno čustveno stran dotičnega subjekta, in tretjič prepričanja, ki izvirajo le iz avtoritativno-sugestivnih odnošajev. Ni dvoma, da bi podrobna analiza našla še druge tipe verovanja, t. j. heteronomnega prepričanja, vendar zadošča za naše sedanje vprašanje že omenjenih troje tipov, kar bodo pokazala baš sledeča izvajanja. Ker se pri prvem tipu verovanja, torej pri prepričanjih, slonečih le na ponavljanju gotovih misli, kaže neki zanimiv gravitativni značaj mišljenja, morem ta tip imenovati kratko *gravitativni tip* verovanja. Vzporedno s tem imenujem zadnji tip verovanja njegov *avtoritativni*, drug, posebno čustveno, torej splošno posebno nagonsko stran dotičnega subjekta predpostavljajoči tip pa *nagonski tip* verovanja. Če primerjamo te tipe med seboj, se pač na prvi pogled vidi, da moremo vsaj zadnji izvor verskega ali konfesijskega verovanja iskati le v našem nagonskem tipu verovanja, in da bi bilo popolnoma napačno istovetenje tega verovanja z omenjenim gravitativnim ali avtoritativnim tipom. Jaz sem bil sicer sam svojčas poudarjal važnost ponavljanja in avtoritativnih odnošajev tuđ; za konfesijsko ali versko mišljenje, vendar smatram, da zabrede oni, ki bi versko verovanje enostavno istovetil z enim izmed teh dveh tipov, v najtežje logične težkoče. Seveda pomaga pri otroku utrditi in ojačiti njegov končni versko-konfesijski nazor tudi dejstvo, da o tem nazoru neprestano sliši in da ga uče ta nazor osebe, ki mu tudi od drugih strani stopajo naproti kot vsega spoštovanja vredne avtoritete. Toda že pri tem, recimo, modernem otroku bi le te gravitativne in avtoritativne psihološke zakonitosti bore malo izdale, ako bi tega otroka k temu ne predestinirala v naprej njegova bodisi individualna,

bodisi več ali manj splošno človeška nagonsko-čustvena stran. Za otroka, kakor tudi za vsako mlajšo, čeprav duševno že razvito osebo, ki ji od njene nagonke strani ni prav nič na tem, ali traja njeno življenje preko meja takozvanega zemeljskega življenja, ali jo čaka za kakoršnakoli njena tukajšnja dejanja «tamkaj» neko plačilo, oziroma neka kazen, ali se snide s svojimi recimo umrlimi dragimi nekje na drugem svetu, ali je sama tudi le žival, ali pa se od zadnje vendar bistveno razlikuje itd., za vsako tako osebo morejo vsaj v doglednem času vsi omenjeni zgolj gravitativni in avtoritativni odnošaji le bore malo pomeniti: Pri vseh takih osebah pride, kar uči tudi vsa zadevna izkušnja, prav zgodaj trenotek, ko vržejo vsa le na omenjeni gravitativni in avtoritativni način pridobljena prepričanja raz sebe, ko se vzporedno s tem vsaj v svoji notranjosti odresejo vsakega pripadanja h katerikoli konfesiji, da sploh vsake takozvane «religioznosti». Še težje pa postane naše vprašanje, če gremo v tej smeri časovno nazaj. Mislimo si moremo sicer — seveda zopet le z istimi pridržki kakor pri omenjenem, recimo, modernem otroku — da izvira konfesionalnost in religioznost katerihkoli prednikov in učiteljev tega otroka zopet na gravitativno-avtoritativnih odnošajih, vendar pa ta vrsta ne more iti brez drugih faktorjev nazaj do prvega početka, ker nasprotuje to že temeljnemu logičnemu zakonu zadostnega razloga. Če bodi le ponavljanje temelj verskega prepričanja, tedaj mora to veljati seveda tudi časovno nazaj, tedaj bi isti faktor moral biti odločilnega pomena, n. pr. tudi pri prvih religiozno sploh in konfesijsko posebe mislečih bitjih, kar pa je kakor psihološko tako logično izključeno, ker odpade tukaj zadnji razlog za *nastop* dotičnih verskih ali konfesijskih misli sploh, ki se morejo šele *potem* tako ali tako ponavljati. Ravno tako ne gre izvajati verska, oziroma religiozna prepričanja le iz avtoritativnih odnošajev; posamezna avtoriteta more sicer časovno nazaj bazirati zopet na neki avtoriteti, tudi ta vrsta pa se kakor logično tako psihološko ne da izpeljati brez skoka daleč nazaj, ker predpostavlja tudi ta vrsta na koncu konca katerokoli ali katerekoli osebe v preteklosti, kojih prepričanja ne izvirajo več iz zgolj avtoritativnih odnošajev, temveč ki nastopajo s temi svojimi od drugod pridobljenimi prepričanja na podlagi svoje siceršnje «osebnosti» le napram drugim sodobnim in poznejšim osebam kot zavedne avtoritete.

Če je tako, tedaj pa preostane kot edini in zadnji temelj naše heteronomije verskih ali konfesijskih prepričanj le čustveno-nagonska stran dotičnih subjektov. In v resnici, le tisti, ki zida omenjena prepričanja na tej strani človeške narave, ne zabrede v nobene logične in psihološke težkoče, ker se le s predpostavljanjem te strani morejo zadostno razlagati tudi vsi oni pojavi, na katere je mislila n. pr. prosvetaška literatura 18. stoletja, torej n. pr. izrabljanje religije in vere od strani posameznih mogotcev, vplivanje od strani avtoritativnih oseb, lenoba v kritičnem mišljenju itd.: vsi ti in podobni faktorji morejo in so mogli in bodo mogli verskim prepričanjem dati njihovo brezdvomno veliko silo le na temelju posebne čustvene strani človeka, ki le — tega k vsemu v naprej disponira.

B. Dvojni koren človeškega nagona po sreči.

Kljub temu pa nam že dosedanja izvajanja narekujejo metodo, ki nas vede do končne odločitve tudi tega zadnjega našega vprašanja. Če je namreč tudi versko ali konfesijsko prepričanje — prepričanje, sloneče na posebni čustveni strani dotičnega subjekta, tedaj nam treba le podati po možnosti točno karakteristiko te čustvene strani s posebnim ozirom na vse ono, kar loči to stran od drugih čustvenih odnošajev, ki vedéjo zase tudi do drugih heteronomnih prepričanj sedanjega, t. j. nagonskega tipa: kakor hitro se nam posreči, določiti mejo med čustvovanjem, na čigar podlagi dohaja človek do gori omenjenih vsakdanjih in najvsakdanjših heteronomnih prepričanj, od onega čustvovanja, na čigar podlagi dohaja človek baš do religioznih prepričanj sploh in konfesijskih posebej, v tem hipu smo ipso facto podali tudi točno razliko med omenjenimi vsakdanjimi in med religiozno-konfesijskimi heteronomnimi prepričanji.

Menda ni človeškega bitja, ki bi si ne želelo po tem, kar se toliko milijonkrat naziva «sreča». Ni mi treba tukaj podajati nikake posebne definicije sreče, vsakdo za naše svrhe dovolj točno razume, kaj s tem izrazom mislim, in vsakdo mi bo pritrnil, da ni bitja, ki bi nekako želelo biti v omenjenem smislu besede «nesrečno». S tem je podana neka recimo obče človeška čustvena stran, ki je tako široka, da moremo, če se nam posreči, izvajati iz nje tudi vsa religiozno-konfesijska prepričanja, a limine zavreči očitek, češ da imamo pred očmi le nekatere individue, ne pa vsega človeštva. Ta občno-človeški nagon po sreči pa ima, če prav vidim, v glavnem dva korena: generelno-rodbinskega in specifično-individualnega. Prvi se kaže že v «sreči» otroka, ki živi mirno in brez skrbi pod streho rojstne hiše, pod zaščito svojih roditeljev in v solncu ljubezni, ki jo uživa od strani vse svoje okolice. Temu otroku pod vidikom omenjenih odnošajev, spajajočih ga z drugimi osebami kakor tudi z dobrim delom takozvane mrtve narave (rojstna hiša, domača trata itd.), ni nič «tuje», nič za njegovo čustveno stran nepojmljivo in nerazložljivo, nič, do česar bi ne mogel imeti popolnoma določenega in k temu še z vsem svojim siceršnjim čustvovanjem in stremljenjem soglašajočega razmerja, kratko: našemu otroku je vse, kar ga obdaja, ravno v toliko, v kolikor zahteva to njegova siceršnja splošno-človeška čustvena stran, t. j. njegov nagon po sreči, docela «znano», — «domače». Le z drugimi besedami izrazim isto psihološko stanje našega otroka, če rečem, da se ta otrok na podlagi omenjenih odnošajev nahaja nekako neprestano v onem razpoloženju, ki bi ga opravičilo, da vzklikne z besedami nekega pesnika: «Nič se mi ne more zgoditi!» Iz tega v okviru omenjenih vidikov tudi splošno človeškega, ker na splošnih rodbinskih odnošajih slonečega čustvovanja pa izvira samo ob sebi neka posebna stran našega nagona po sreči, namreč naše stremljenje po tem, da nam je vse, karkoli nas obdaja, znano v orisanem, t. j. nagonsko čustvenem smislu besede, naše odbijanje vsega, kar nam je v tem smislu tuje, kratko nepremagljiva tendenca naše narave, da se čutimo pòvsod, kjerkoli smo, kakor da smo

«doma», ali pa da, če trčimo pri tem na tej tendenci sovražne elemente, skušamo spremeniti svoje trenutno mesto, bodisi v zgolj zunanjem, t. j. prostorno-časovnem, bodisi tudi v zgolj notranjem, t. j. psihološkem smislu besede. Nihče ne more dvomiti, da izvira naš omenjeni nagon, kateremu se naravnost podzavedno brez izjeme vsi pokorimo, le iz naših preteklih rodbinskih odnošajev, kakor tudi, da pripada k temu posebnemu našemu nagonu, ki bi ga lahko z besedami orisal kot naše stremljenje po «*dvmačnosti*» v najožjem in najširšem pomenu besede, ista zakonita splošnost, kakor njegovemu orisanemu rodbinskemu izvoru. Kakor se čuti otrok «doma» v ozkem okviru svoje rojstne hiše in majhnega števila svojih najbližjih sorodnikov, tako zapada tudi vsak odrasli človek nepremagljivemu stremljenju, da se čuti *splošno* «doma», da mu tudi njegova trenutna in mnogo širša okolica s posebnim ozirom na njegovo čustveno stran ni «tuja», kratko: stremljenju po enem notranjem in zunanjem stanju, na čigar podlagi bi tudi on vsakikrat in vsepovsod mogel vzklikniti z besedami istega pesnika: «Kjerkoli sem, nič se mi ne more zgoditi!».

S tem sem orisal — čeprav le v splošnih obrisih — prvi, t. j. generalno-rodbinski koren obče-človeškega nagona po sreči. K temu se pa pridruži še drug, ki nima na sebi nikake veze s katerimikoli rodbinskimi odnošaji, temveč le z individualno stranjo vsakega subjekta. Vsako bitje ima gotove specifične svoje sposobnosti in njegova — od te strani motrena — sreča leži že po Aristotelovih besedah v tem, da te specifično svoje sposobnosti do vrhunca razvije in pospeši. Tako je n. pr. znanstvenik srečen, ako more nemoteno in vedno intenzivnejše slediti svojim problemom, umetnik, ako more v istem smislu vedno ekskluzivneje ustvarjati svoje koncepcije, a tudi n. pr. rojen trgovec, ako more v istem smislu vršiti svoje kupčijske posle, verižnik, če ga nihče ne moti pri njegovem veriženju, seveda pa tudi n. pr. radovednica, kadar in v kolikor sliši vedno nove in izdatne govorice, rojen zločinec, ako ga razmere ne ovirajo pri njegovem početju itd. Nad vse zanimivo pa je dejstvo, da stoji baš s pravkar orisanim drugim, t. j. specifično-individualnim korenem človeškega nagona po sreči v najožjem stiku en pojem te sreče, ki je naravnost fundamentalnega pomena za pravo umevanje najrazličnejših kakor osebnih in vsakdanjih tako nadosebnih in kulturnih pojavov. Mislim namreč na pojem «nepopolne», «popolne» in «najpopolnejše» sreče, kratko na pojem le «relativne» in «absolutne» sreče. Ta pojem izvira psihološko brez dvoma iz gori orisanega specifično individualnega nagona po sreči, kar postane še jasnejše, če pomislimo, da je omenjen Aristotelov zakon treba še izpopolniti, oziroma da psihološko ne velja samo splošna tendenca po razvijanju danih sposobnosti, temveč ravno tendenca po *maksimalnem* razvijanju teh sposobnosti: rojen znanstvenik stremi brezpogojno po maksimalnem znanstvenem —, umetnik v istem smislu po maksimalnem umetniškem delu itd. Iz tega notranjega stanja vsakega subjekta pa izvira neobhodno njegov pojem *zanj idealnega* ali *popolnega* življenja, kratko njegov pojem ideala njegovega življenja: ta ideal je pri vsakem subjektu seveda drug, se pa more generalno in za vse subjekte veljavno določiti

kot življenje v zvezi s takimi zunanjimi okoliščinami, ki omogočajo *maksimalno* razvijanje specifičnih sposobnosti dotičnega subjekta. Vsak človek nosi v sebi tak ideal svojega življenja, vsak človek meri po tem idealu svojo faktično srečo ali nesrečo, vsak človek prihaja potom tega merjenja obenem do pojma nepopolne, t. j. le relativne sreče, ker trči vsak človek tekom svojega življenja na razmere, ki leže bodisi le v zunanjih okoliščinah bodisi v njem samem in ki mu onemogočajo doseg gori omenjenega in zanj popolnega življenja.

Šele s tem sta, mislim, orisana oba korena človeškega nagona po sreči, namreč rodbinsko-generelni in specifično-individualni, izmed katerih pripada, kakor smo videli, prvemu funkcija, da polaga v človeka stremljenje, biti vsepovsod kakor v domači rojstni hiši, drug pa, razvijati vse svoje individualne sposobnosti do nekega vrhunca.

C. Bistvo religioznega čustvovanja.

Če zberemo skupaj glavne teze katerekoli posamezne vere ali konfesije, vidimo takoj, da pri teh tezah nikakor ne gre za kake zgolj trenutne in v tem smislu vsakdanje in najvsakdanjše odnošaje, temveč nazadnje le za več ali manj splošna in najsplošnejša vprašanja, ki stoje v najožjem stiku s pojmom takozvanega življensko-svetovnega naziranja. Tudi v vsakdanjem življenju nahajamo celo vrsto prepričanj, slonečih le na posebni čustveni strani dotičnega subjekta: vsa ta prepričanja pa se tičejo zgolj posameznih in trenutnih odnošajev, n. pr. sposobnosti tega in tega človeka, teh in teh trenutnih dogodkov, teh in teh pravkaršnih okoliščin itd. Vsa takozvana pozitivna verska ali konfesijska prepričanja pa se pri vseh svojih medsebojnih razlikah tičejo nazadnje le splošnih in najsplošnejših vprašanj, kakor: odkod ta svet, odkod naše življenje, kaj nas čaka po smrti, kaj je namen našega življenja, kam gremo kot posamezna bitja v razvoju vsega svetovja itd.

Na podlagi tega splošnega, le splošna in najsplošnejša vprašanja zadevajočega značaja katerihkoli posameznih verskih ali konfesijskih prepričanj pa moremo zdaj brez vsake težkoče določiti tudi bistvo takozvanega religioznega čustvovanja. V to svrhu nam je treba le, da spravimo gori orisana in tudi splošna človeška dva korena človeškega nagona po sreči v stik ne le s kakimi posameznimi in trenutnimi odnošaji dotičnega subjekta, temveč baš z najsplošnejšo celokupnostjo vseh teh njegovih posameznih in trenutnih odnošajev, t. j. z vsem svetovjem, ki ga obdaja, in z vsem življenjem, čigar člen je sam.

Kakor stremi na podlagi svojega rodbinsko-generelnega nagona po sreči vsak subjekt po «domačnosti» svoje trenutne okolice, tako more stremeti isti subjekt po isti «domačnosti» vsega svetovja sploh: Kakor je otroku «domača» njegova ozka rojstna hiša, tako stremi odrasli človek po tem, da se čuti «doma» v poznejši širši svoji okolici, tako pa čustvuje vsak subjekt, ki je zmožen religioznega čustvovanja, napram vsemu svetovju sploh. Religioznemu človeku je vse svetovje popolnoma isto, kar otroku njegova rojstna hiša, religiozni človek bi mogel napram vsemu svetovju vzklikati z besedami že omenjenega

pesnika: «Naj sem kjerkoli, na površju ali na dnu morja, nič se mi ne more zgoditi!» Vsak človek, ki v resnici religiozno čustvuje, mi bo pritrdil, da sem s tem orisal vsaj eno najglobljo plat njegovega čustvovanja. To čustvovanje eksistira in v smislu tega čustvovanja morem torej religiozno čustvovanje vsaj od ene njegove plati istovetiti z nam že znanim rodbinsko-generelnim čustvovanjem, *prenešenim iz najožjih ysakdanjih in trenutnih razmer na vse svetovje*. Že to čustvovanje pa nam zdaj v dovoljni meri razlaga postanek vseh najrazličnejših posameznih, t. j. pozitivnih verskih ali konfesijskih prepričanj. Človek ni samo čustvujoče in stremeče, temveč tudi misleče in razmišljujoče bitje. Omenjeno čustvovanje mu je prirojeno in na podlagi tega čustvovanja more tudi kot misleče bitje stati k vsemu svetovju le v gotovem razmerju: Svetovje bi mu kot obenem mislečemu bitju ne moglo nalikovati njegovi rojstni hiši, ako bi v njem vladale recimo zgolj mehanične in slepe sile. Ker pa naš subjekt napram svetovju že a priori le na omenjeni način čustvuje, si *mora* tudi kot misleče bitje to svetovje le na s tem njegovim čustvovanjem soglašujoč način *tolmačiti* n. pr. na ta način, da smatra nekega bika, ki mu pripada kaka posebna oblika, kako kačo, ki vzbuja v posebni meri njeno pozornost, kak stvor iz zlata ali kamna itd., končno — na najvišji stopnji — neko duševno, njemu slično, a ga v vseh njegovih sposobnostih infinitno presegajoče bitje — b o g a — za onega vladarja vsega svetovja, ki stoji s tem svetovjem n. pr. v istem razmerju kakor hišni oče napram dotični rojstni hiši. Razume se, da je omenjeno tolmačenje svetovja na podlagi splošnega religioznega čustvovanja pri različnih narodih različno, pri čemer je igrala in igra važno vlogo tudi siceršnja kulturna stopnja dotičnega naroda. Pri vsem tem pa bazirajo vsa ta tolmačenja, v kolikor jim pripada baš na verski ali konfesijski značaj le na omenjenem religioznem čustvovanju, kar velja torej tudi brezpogojno za vsa odnosa verska ali konfesijska prepričanja, n. pr. da je ta in ta bik, ta in ta kača, to in to zlato tele, kakor neka nad vse popolna oseba ustvaritelj, reditelj in v tem smislu absolutni vladar vsega, kar nas obdaja. Vsa taka in slična prepričanja izvirajo prvotno le iz omenjenega splošnega človeškega religioznega čustvovanja, dajajoč temu zadnjemu obenem njegovo *miselno*, t. j. racionalno podlago. Vsa taka in slična prepričanja so pa ravno iz tega razloga le naša heteronomna, t. j. taka prepričanja, ki ne zaslužijo imena «spoznavanje».

Do istega rezultata pa pridemo, če v smislu zgorajšnjih metodičnih izvajanj nekako posplošimo tudi drug, namreč specifično individualni koren človeškega nagona po sreči. Kakor stremi v smislu tega korena vsako bitje po maksimalnem razvijanju svojih specifičnih sposobnosti, tako trči seveda, kakor že rečeno, pri tem tudi vsako bitje na najraznejše večje ali manjše ovire, kar ga z ozirom na celokupno empirično, t. j. takozvano «tuzemsko» življenje mora dovesti kmalu do prepričanja, da je vse to življenje in ves ta svet, na katerem se prav kar nahaja v resnici le pravcata «solzna dolina», v kateri je zaman vsako iskanje po katerikoli «pravi» sreči. Taka prepričanja imajo pri raznih subjektih seveda tudi razne učinke, morejo vesti v danem slučaju do popolnega

skepticizma in nihilizma kakor tudi do popolne izgube katerekoli «religioznosti». To pa velja le za subjekte, ki jim tudi sicer manjka vsake religioznosti, oziroma kojih religioznost je bore malo razvita. Pri subjektu pa, ki po svoji naravi v zgorajšnjem smislu besede prav intenzivno religiozno čustvuje, pa vedejo taka in slična prepričanja naravnost do diametralno nasprotnih učinkov, t. j. še do večje intenzivnosti in jasnosti tega čustvovanja. V zgorajšnjem smislu besede religiozno čustvujoč človek na podlagi omenjenih prepričanj sicer tudi zavrača vse empirično, t. j. «tuzemsko» življenje kot nekaj nevrednega in brez-pomembnega, si pa ravno zato ustvarja pojem *drugega* življenja in *drugega* sveta, ki mu pripada absolutna vrednost in napram kateremu je njegovo trenutno empirično življenje in ves ta siceršnji svet, ki ga pravkar obdaja, le neka prazna senca. In že se v tem človeku na podlagi njegovega religioznega čustvovanja in njegovega vrednostnega zavračanja tega *našega* sveta in življenja vrši oni usodepolni proces, ki je tudi na drugih sličnih kulturnih poljih vedel do najraznejših zmot v logično-znanstvenem smislu besede. Za našega religiozno čustvujočega človeka namreč oni drugi in absolutno vredni svet že v resnici *eksistira*: to pa se nič drugega ne pravi, nego da naš religiozno-čustvujoč in na podlagi omenjenega drugega korena svojega nagona po sreči vse empirično življenje in ves empiričen svet obenem zavračajoč človek svoj pojem nadempiričnega in nad vse vrednega, t. j. *transcendentnega* sveta in življenja ipso facto že *substancijalizira!* Na podlagi te podzavedne substancijalizacije odslej ta človek tudi le v tem transcendentnem svetu, t. j., — ker mu je ta transcendentnost nekaj «božjega» — v in z «*bogom*», živi. Pod tem vidikom kaže omenjeni notranji proces drugo plat religioznega čustvovanja, ki jo morem zdaj označiti kot *čustveno zavračanje vsega empiričnega* (izvirajoče iz gori orisanega drugega korena človeškega nagona po sreči) in *eminentno vrednočenje nekih nadempiričnih transcendentnih sfer, spojeno hkrati s substancijalizacijo teh zadnjih*.

In zopet se vidi, da vede in mora vesti tudi ta proces do najrazličnejših in splošno že gori označenih verskih ali konfesijskih prepričanj, ki so pa, sloneča le na omenjenem čustvenem procesu, vsa brez izjeme tudi le naša heteronomna prepričanja.

D. Trojna heteronomija verskih ali konfesijskih prepričanj.

Šele zdaj morem natančneje označiti heteronomijo verskega ali konfesijskega prepričanja napram nebroju drugih recimo vsakdanjih heteronomnih prepričanj. Verska ali konfesijska prepričanja slone, kakor smo videli na gori označenem religioznem čustvovanju in predstavljajo torej v smislu svoječasnih izvajanj tudi nagonski tip heteronomnih prepričanj. To pa seveda ne izključuje, da pride v danem slučaju pri verskem ali konfesijskem prepričanju v poštev tudi nam že znani gravitativni ali avtoritativni moment; orisano religiozno čustvovanje tvori ravno ona ugodna tla, na katerih ne vzraste samo to ali ono versko prepričanje, temveč na katerih je to prepričanje še tembolj podvrženo obenem

svoj čas orisanim gravitativnim in avtoritativnim vplivom. Religiozno čustvujoč in na podlagi tega čustvovanja do tega ali onega verskega prepričanja dohajajoč človek bo postajal in postaja tem močneje prepričan o dotičnih dogmah, čim večkrat se pojavljajo v njem odtosne misli in čim ugodnejše (vsaj zanj) so osebe, ki mu te misli razvijajo. Semkaj šele spada torej primer otroka, ki sliši opetovano gotove nauke in to od oseb, ki nastopajo napram njemu od prvega začetka kot «avtoritete». Tudi versko ali konfesijsko prepričanje predstavlja torej navadno obenem naš gravitativni in avtoritativni tip heteronomnega prepričanja, s to razliko vendar, da predpostavlja kakor gravitativna tako avtoritativna heteronomnost tega prepričanja brezpogojno že njegovo nagonsko heteronomnost v gori orisanem smislu besede. Brez te nagonske heteronomnosti bi vsa verska ali konfesijska prepričanja ne kazala in ne mogla kazati one sile, o kateri priča jasno že zgodovina vsega človeštva. Iz golega ponavljanja nekili misli kakor tudi iz gole avtoritete gotovih oseb se ta sila ne da izpeljati, dočim postane ona takoj razumljiva, če pomislimo, da stoji za temi prepričanji nazadnje splošno-človeški nagon po sreči bodisi v rodbinsko-generelnem, bodisi v specifično-individualnem smislu besede.

Moja definicija heteronomije katerihkoli verskih ali konfesijskih prepričanij se na podlagi zgorajšnjih izvajanij more torej glasiti: *Verska ali konfesijska prepričanja so ona prepričanja, ki se tičejo po svoji vsebini več ali manj splošnih svetovno-življenskih prašanij in ki izvirajo — vsaj v glavnem in prvotno — iz religioznega čustvovanja, dopuščajoč na tej nagonsko-čustveni podlagi še večjo jačenje samega sebe tudi potom sočasnih gravitativnih in avtoritativnih odnošajev; omenieno religiozno čustvovanje je pa ono čustvovanje, na čigar podlagi se čuti dotični človek v vsem svetovju «doma», kakor recimo v svoji rojstni hiši, ustvarjajoč si obenem pojem nekega drugega in pravega sveta in življenja — boga —, ki zanj de facto eksistira in ki mu od te strani razsvetljuje in osmišljuje tudi njegovo lastno trenutno empirično življenje kakor tudi ves svet, ki ga pravkar obdaja.*

S to definicijo je pa zdaj tudi od pozitivne strani odločeno glavno naše prašanje, ali se katerakoli verska, oziroma konfesijska prepričanja morejo nazivati «spoznavanja» ali ne. Tekom prejšnjih razprav sem bil odločil to prašanje od negativne strani, tako namreč, da sem opozoril na nepremostljivo razliko med spoznavanjem in verovanjem, oziroma na to, da ni spoznavanja v pravem smislu besede, ki bi bilo obenem le verovanje; to velja, kakor smo videli, celo za zgodovinska spoznavanja, čeprav hočejo nekateri ta spoznavanja še dandanes pojmovati pod vidikom verovanja. Vsa verska ali konfesijska prepričanja pa so verovanja in torej ipso facto nikaka spoznavanja, to je njkaka avtonomna, temveč le heteronomna prepričanja.

Ta rezultat svoječasnih izvajanij pa je z zgorajšnjo definicijo heteronomije verskih ali konfesijskih prepričanij zdaj našel tudi svojo pozitivno izpopolnitev: ta heteronomija je nagonska, sloneča na orisanem religioznem čustvovanju in izvirajoča v tem smislu nazadnje iz človeškega nagona po sreči, a dopuščajoča in pospešujoča v tem okviru ob-

enem tudi gravitativno in avtoritativno heteronomijo odnosnih prepričanj. Da se ta prepričanja tudi od te pozitivne strani ne smejo nazivati spoznavanja, ne more več dvomiti oni, ki mu je še kolikor toliko v spominu naše svoječasno razlikovanje med avtonomnim in heteronomnim prepričanjem sploh. Iz tega pa zdaj tudi pozitivno, mislim, dovolj jasno sledi, da stojte katerakoli verska ali religiozna prepričanja *nazadnje* sploh izven nasprotja «resničnosti» ali «neresničnosti», ker jim pripada pravzaprav le neka *izraževalna* funkcija: ta prepričanja izražajo le ono čustveno stran, iz katere izvirajo, v istem smislu, kakor izražajo tudi razni nazori o svetu in življenju, ki jih večkrat vzklikoma izreka n. pr. kak pesnik, pravzaprav le njegovo pesniško čustvovanje napram svetu in življenju. Bistveno drugo prašanje pa je, ali so taka in podobna le na čustvih sloneča in tudi le ta čustva izražajoča prepričanja resnična ali neresnična tudi po svoji neposredni logični vsebini, oziroma po svojem neposrednem zgolj logičnem smislu, ki nima na sebi prav nič opraviti s faktičnim izvorom takih prepričanj, t. j. n. pr. z odnosnim religioznim ali pesniškim čustvovanjem in stremljenjem. Tako izraža vernikov vzklik: «Bog živi!» prvotno le njegovo gori orisano religiozno čustvovanje; ta vzklik — kot misel — pa ima še poleg tega specifično svoj smisel, ki je zgolj teoretičnega značaja (X je) in ki obenem *tudi zase* ali velja ali pa ne velja. Le to zadnje prašanje je prašanje po znanstveno-logični resničnosti ali neresničnosti dotičnega prepričanja, obenem prašanje, ki stoji že izven kateregakoli verskega ali konfesijskega mišljenja kot takega in ki ga more odločiti šele znanost kot sestav avtonomnih prepričanj.

E. Končni rezultati glede razmerja med vero in znanostjo.

Zdaj šele se morem povrniti k izhodnemu prašanju vseh teh razprav, k prašanju namreč, kakí odnošaji vladajo med vero in znanostjo. Vero kakor znanost smo z ozirom na njuno glavno psihološko jedro že v prvem začetku naših razmotrivanj mogli spoznati kot sestavo gotovih prepričanj. V nadaljnjem poteku se nam je izkazala znanost kot sestav avtonomnih prepričanj, t. j. spoznavanj, vera pa kot sestav heteronomnih prepričanj, t. j. verovanj. Zdaj moremo reči, da sta se nam izkazali še tekom poznejših izvajanj obóji definiciji pravilni ne samo od negativne, temveč tudi od pozitivne strani, tako da morem zdaj, izvajajoč zadnje konsekvence iz vseh dosedanjih razmotrivanj, govoriti o sledečih postulatih, tikajočih se medsebojnega idejnega razmerja med vero in znanostjo:

- 1.) Med vero in znanostjo vlada nasprotje v izvoru in pomenu odnosnih prepričanj; verska prepričanja izvirajo kakor vsa heteronomna prepričanja iz nemiselnih faktorjev, v prvi vrsti iz religioznega čustvovanja, ki ga obenem izražajo, znanstvena prepričanja pa izvirajo iz zgolj miselnih faktorjev in zajemajo svojo vrednost le iz svojega neposrednjega logičnega smisla.
- 2.) Omenjeno nasprotje med vero in znanostjo velja tudi v onih slučajih, kadar neko posamezno versko prepričanje glede svoje neposredne

logične vsebine morda soglaša z odnosnim istim, a znanstvenim prepričanjem; tudi v tem slučaju se razlikuje versko prepričanje od znanstvenega kot heteronomno od avtonomnega prepričanja. V onih slučajih pa, v katerih verska prepričanja znanstvenim po svoji logični vsebini nasprotujejo, pripada prvim, t. j. verskim prepričanjem nujno značaj logične neresničnosti.

3.) Vera kot kulturna organizacija mora skušati, da spravi vsa verska prepričanja glede njih logične vsebine v vedno večje soglasje z znanstvenimi prepričanji; ker pa odloča le znanost logično vrednost katerihkoli prepričanji, more tudi le znanost končno veljavno odločiti, kaj katerikoli veri v tem pogledu nedostaja, in s tem obenem določiti kulturno stopnjo katerekoli vere ali konfesije še v tako ozkem pomenu besede.

Pregled.

Gospodarstvo.

BANČNE AMALGAMACIJE NA ANGLEŠKEM.

Dosedaj je bilo na Angleškem nekako 300 bančnih amalgamacij; več kot polovica odpade na zadnjih 50 let. Amalgamacije so se dogajale stopoma in interesenti so se le redkokdaj upirali tej konsolidaciji in obsorbiciji. Kot posledica je od leta 1891. do 1918. padlo število privatnih bank od 37 na 6, združnih bank pa od 106 na 34.

Šele v zadnjem času se je začelo pojavljati zanimanje za ta pojav. Povod je dala izprememba v načinu spajanja. Imamo dva načina. Stari: absorbiranje krajevnih bank potom večje združne banke; novejši: spojitev dveh velikih združnih bank.

Leta 1918. se je v Londonu bavil parlamentarni odsek s tem pojavom in podal o sledečih točkah svoje mnenje:

1. *Razširjeni delokrog bank zasuvaro trgovini večjo udobnost in korist.*

Toda to ne velja v splošnem. V Londonu in nekaterih večjih središčih n. pr. amalgamacija pomeni samo zmanjšanje bančnih konkurentov. Ako sta obe banki pred amalgamacijo z vsemi sredstvi podpirali trgovino, potem domača trgovina kot celota nima koristi od amalgamacije. Večje trgovske družbe — po izjavi angleških trgovcev — ne morejo v celoti dobiti večjih denarnih sredstev od amalgamiranih bank kot od istih zavodov

pred amalgamacijo, razen na račun malih trgovcev.

2. *Obseg banke.*

Zagovorniki amalgamacije pravijo, da velike banke lažje financirajo veletrgovino in da morajo banke rasti v obsegu sorazmerno s trgovskimi podjetji. Odsek priznava tehtnost tega razloga; vendar pa je mnenja, da bi se dosegel isti rezultat, ako bi veletrdke iskale pomoči pri dveh bankah namesto pri eni in da so postoječe banke dosti velike in bodo v bližnji bodočnosti zadoščale trgovskim zahtevam, posebno ako bodo tvorile konzorcije po nemškem vzoru.

Vendar pravi odsek: «Četudi ni jasno dokazano, da so velike amalgamacije absolutno potrebne, pomanjkanje dokaza o javni njihovi potrebi za trgovino še ni samo po sebi razlog, da se jim upiramo; oviranje naravnega razvoja trgovine je vselej zelo važen korak.»

Odseku se zdi, da govore sledeči razlogi proti nadaljnji amalgamaciji:

1. *Bančni kapital.*

V angleških združnih bankah je bilo razmerje med kapitalom in depoti že leta 1918. tako majhno, da ni želeli v interesu deponentov znižanje bančnega kapitala. Vse dosedanje velike amalgamacije dokazujejo, da so se delničarji okoristili na račun varnosti deponentov.

2. *Nevarnosti zmanjšane konkurence.*

Amalgamacija vodi k znižanju števila tekmujočih bank. Več mestnih ob-

činskih korporacij na Angleškem je izjavilo, da so dobile zadosti in poceni denarja samo tedaj, če so se zatelele k različnim bankam. Ker njih število pada, je nevarnost, da pridejo fondi, ki pripadajo javnosti, v roke nekolicinskih družb.

Svetovna slava londonskega denarnega trga sloni na svobodnem trgovanju z londonskimi menicami. Ako se zniža število bank, ki zalagajo eskomptne banke (Discount Houses) z velikimi fondy, denarni trg ne bo več tako elastičen. Ako bo število članov Clearing House-a še bolj padlo in bo to dejstvo — ker število že pada — zvezano s preveliko močjo nekaterih članov, bo ogroženo zaupanje v gladko poslovanje tega zavoda. Tudi bi pomenilo znižanje števila raznih bank znižanje števila prvovrstnih meničnih akceptantov. Skratka, ta pojav bi škodoval solidnosti angleškega denarnega trga.

3. Nevarnost monopola.

Znano je, da so v nekaterih državah banke imperium in imperio. Na tako mogočne bančne kombinacije ali denarne truste bi zrl vsi družabni razredi s strahom in pojavila bi se zahteva za nacionalizacijo bank. «Taka kombinacija bi pomenila, da bi prišla finančna varnost dežele v roke maloštevilnih posameznikov, ki bi naravno delovali v prid delničarjev.» Angleška banka (Bank of England) bi tedaj le s težavo regulirala denarni trg. Vse te posledice bi nasprotovale javni koristi.

Vsled tega priporoča odsek:

1. Zakonodajnim potom se mora dati dovoljenje za amalgamacijo.

2. Da se preprečijo tajne amalgamacije, se morajo predložiti vladi vsi načrti o medsebojnih bančnih dogovorih glede izprememb v bančnih statutih, nakupu delnic druge banke itd.

V splošnem naj velja načelo: kjer javni koristi preti velika nevarnost, se amalgamacija ne sme dovoliti.

Državna zakladnica (Treasury) in ministrstvo trgovine morata dati dovoljenje.

Valdimir Misel.

SOCIJALIZACIJA PREMOGOVNEGA GOSPODARSTVA V AVSTRIJI.

Avstrijska vlada je v maju 1919. v parlamentu podala glavne smernice svoje socializacijske politike, ki naj de-

luje postopno in ki naj obseže najprvo glavne gospodarske vire: premog, elektriko, vodne sile, proizvodnjo železa in drugih koristnih kovin, gozdno gospodarstvo in trgovino z lesom. Socializacija se ima izvesti v formi javno-pravnih gospodarskih institucij, katere ustanavlja država in dežele. Vlada je izdelala veliko zakonskih načrtov in pripravila mnogo izvršilnih naredb. Najvažnejši je načrt socializacije premogovnega gospodarstva. Premogovna produkcija je v Avstriji neznatna, kajti ona dosega komaj 13 % potrebe; iz tega vzroka se naj ne socializira predvsem produkcija premoga, ker bi z njo ne dosegli zahtevanih ciljev, pač pa naj se socializira uvoz in izvoz premoga, vsa trgovina in razdelitev premoga. Ustanovi se premogovna centrala, ustvari premogovni monopol — ustanove, katere so v vojni proklinjali mladi in stari. Sankcionirano je vezano gospodarstvo. V ospredju je načrt o poddržavljenju trgovine s premogom, katera se izroči od države ustanovljeni pravni osebi; Deutsch-österreichische Kohlenhandels-gemeinschaft. Ta družba prevzame za odškodnino od premogovnikov vso produkcijo premoga, ima izključno pravico izvoza in uvoza premoga, razdeljuje premog konsumentom v vsej državi. Medtrgovino prevzamejo občine. Cene urejuje samo družba. Družba mora skrbeti za znanstveno izkoriščanje premogovnih energij. V to svrhu ustanavlja razna tehnična preizkuševališča. Vrhovno vodstvo nad vsem tem premogovnim gospodarstvom ima upravni odbor, ki ima 22 članov iz raznih vrst premogovnih interesentov. Eksploatacija novih premogovnih zakladov je pridržana izključno državi. — Socializacija produkcije premoga je zamislil načrt na ta način, da se v teku 6 mesecev po veljavnosti socializacijskega zakona razlaste vsi premogovniki, ki niso sestavni del gotovega podjetja, v prospeh imenovane družbe. — Dobiček se razdeli po gotovem ključu na rezervni fond, na tehnično izpolnitev obrata, na delavce, na državo in dežele. — Podobni načrti so se pojavili tudi v drugih državah, zlasti v Češkoslovaški in Nemčiji, a zaradi svojega izrazito monopolnega značaja, ki dopušča nevarnost birokratiziranja najvažnejše pa-

noge gospodarstva, niso nikjer našli pravega razumevanja in so ostali le načrti.
—ec

Politika.

O UJEDINJENJU.

Še nekaj iz Fisherjeve knjige, navedene v 1/9/10. št. «Njive», tistim, ki pišejo ali pa bodo pisali o našem ujedinenju. Fisher navaja iz del španskega politika in pisatelja Emilio Castelarja (1832—1899) sledeče: «Vse, kar smo branili, so realizirali konservativci. Kdo je vzdrževal idejo ogrske avtonomije? Republikanec: Kossuth. Kdo jo je realiziral? Konservativci: Déak. Kdo je dal izraza ideji o odpravi suženjstva v Rusiji? Republikanci. Kdo jo je realiziral? Car Aleksander. Kdo je bil propovednik italijanskega ujedinenja? Republikanec Mazzini. Kdo je realiziral isto? Konservativci Cavour. Kdo je zapolnel nemško ujedinenje? Republikanci iz Frankfurta. Kdo je realiziral isto? Imperialist, cesarist, Bismark. Kdo je vzbudil republikansko idejo, trikrat zadušeno v Franciji? Slavljeni pesnik Viktor Hugo, veliki govornik Jules Favre in drugi nič manj znameniti govornik Gambetta. Kdo jo je konsolidiral? Zopet konservativci Thiers.

Vladimir Miselj.

Kultura.

ZADRUŽNE STOLICE NA VISOKIH SOLAH.

Zadružništvo je dobilo v narodnem gospodarstvu silen pomen in organizatorji in propagatorji zadružnega gospodarstva se trudijo ustvariti posebno narodnogospodarsko vedo, ki

bi se izločila iz celega sistema narodnogospodarskega učenja in bi se osamosvojila. Dosedanja narodnogospodarska veda obravnava zadružništvo več ali manj mačeško in mu ne posveča one pažnje, katero zadružništvo po svojem pomenu zasluži. Zadrugarji trdijo, da bo zadružništvo postalo steber vsega narodnogospodarskega življenja v bodočnosti. Nemčija je že pred davnim časom ugodila željam in zahtevam zadružnih organizacij in je ustanovila na raznih visokih šolah posebne stolice za zadružništvo. Tako n. pr. v Berlinu, Halle, Mannheimu, Tübingenu, Bonnu. Tudi Curih ima svojo posebno zadružno stolico. Na teh stolicah naj se zadružništvo znanstveno, kot samostojna narodnogospodarska veda obravnava in širi njega pomen med narod. — V zadnjem času je osrednja zveza češkoslovenskih zadrug v Pragi predložila ministertvu za socialno politiko obširno spomenico, v kateri razlaga potrebo ustanovitve zadružnih stolic na čeških visokih šolah. Vlada je to spomenico poslala v izjavo juridični fakulteti Karlove univerze, ki se je pa izrekla proti ustanovitvi samostojnih zadružnih stolic iz razloga, da zadružništva ni smatrati za samostojno vedo ali za samostojno panogo kake vede. Tudi iz formalnih razlogov je zahteva spomenice neizvršljiva, ker na visokih šolah morejo predavati samo oni, ki so si s habilitacijo pridobili zadostno kvalifikacijo, spomenica pa zahteva tudi predavatelje. Narodnogospodarska veda, kot sistem, bi bila razbita na nebroj raznih praktičnih strok, kjer bi bila vsaka znanstvenost in sistematičnost nemogoča. Dekanat v svojem mnenju tudi dvomi, da je ali da postane zadružništvo nositelj vsega gospodarskega življenja bodočnosti.

—ec.